

9. tétel: A magánhangzók és mássalhangzók rendszere, a hangok egymásra hatásának törvényei

Minden nyelvnek sajátos hangrendszere van, meghatározott számú hanggal.

A beszéd legkisebb eleme a hang. Írásban a hangokat betűvel jelöljük.

A magyar nyelvnek 39 hangja van, ezek jelölésére 40 betűt használunk. A j hangnak két féle jelölése van j, ly.

Beszédhangjainkat két nagy csoportra osztjuk, magánhangzókra és mássalhangzókra.

A szavak beszédhangok sorozatából épülnek fel, amelyeket a hangképző szervek segítségével hozunk létre.

A fonéma:

Jelentés megkülönböztető hang, melynek megváltoztatása az egész szó jelentését megváltoztatja. (tör- tör)

Hangképzésben résztvevő szervek:

- tüdő, amelyből a kiáramló levegő akadályokba ütközik,
- légcső,
- a gégecsőben elhelyezkedő 2 hangszál,
- garatfal az ínycsappal,
- orrüreg
- szájüreg /nyelv, fogak, szájpadlás/.

Magánhangzók:

A magánhangzó olyan beszédhang, melynek képzésekor a tüdőből kiáramló levegő megrezegteti a hangszalagokat, majd akadály nélkül távozik a szájüregből.

A magánhangzók képzésében nagy szerepe van a nyelv és az ajak mozgásának.

Nyelvünkben 14 magánhangzó van (hosszú-rövid párok).

Magánhangzók csoportosítása:

Időtartam szerint:

- Rövidek: Pl.: (o)
- Hosszúak: Pl.: (ó)

A nyelv vízszintes állása szerint:

- Magasak: Pl.: teniszütő
- Mélyek: Pl.: autó

Ajakkiműködés szerint:

- Ajakkerekítéses (ó)
- Ajakréses (é)

A nyelv függőleges állása szerint:

- Felső nyelvállású hangok (í)
- Középső nyelvállású hangok (ö)
- Alsó nyelvállású hangok (a)

Magánhangzótörvények:

Hangrend törvénye:

Nyelvünk ősi sajátossága, hogy a szavakban a magánhangzók szabályosan (hangrendi harmóniába) rendeződnek. Régi, egyszerű szavaink vagy csupa magas, vagy csupa mély magánhangzót tartalmaznak.

Magas hangrend: e, é, i, í, ö, ő, ü, ú pl.: teniszütő

Mély hangrend: a, á, o, ó, u, ú pl.: autó

A egyes hangrendű szavak később alakultak ki. (madárfióka).

Ennek oka az volt, hogy ezek a szavak idegen eredetűek, vagy összetétellel váltak egyes hangrendűvé.

Illeszkedés törvénye:

A magas hangrendű szavakhoz magas hangú, a mély hangrendűekhez mély hangú toldalék kapcsolódik.

A egyes hangrendű szavak általában mély hangú toldalékot kapnak.

Az illeszkedést az teszi lehetővé, hogy a legtöbb toldalék többalakú.

1 alakú toldalékok: -ig, -ít

2 alakúak -ban/-ben, -nak/-nek,

3 alakúak: -on/-en/-ön, -hoz/-hez/-höz

Hiátus törvénye:

Két magánhangzó közé egy ejtéskönnyítő „j” hang ékelődik a kiejtés során. Írásban nem jelöljük.

Pl. dió→ kiejtésben dijó, leány→ kiejtésben lejány

A mássalhangzók:

A mássalhangzó olyan beszédhang, amelynek képzésekor a tüdőből kiáramló levegő a szájüregben akadályba ütközik. Akadály lehet: ajkak, fogak, szájpadlás, nyelv.

Csak egy magánhangzóval együtt alkotnak egy szótagot.

Nyelvünkben 25 mássalhangzó van.

A mássalhangzókat a hangszalagok működése, a képzés helye, a képzés módja szerint csoportosíthatjuk.

Mássalhangzók csoportosítása:

Hangszalagok működése szerint:

Mássalhangzók zöngések vagy zöngétlenek.

A zöngés mássalhangzó képzésekor rezegnek a hangszalagok, a zöngétlen mássalhangzó képzésekor pedig nem rezegnek.

– zöngések: (b, d,)

– zöngétlenek: (k, t,)

Képzés helye szerinti:

– Ajakhang: (p, b)

– Foghang: (d, t)

– Szájpadláshang: (g, k)

– Gégehang: (h)

Képzés módja szerinti:

– Zárhang: (p, b,)

– Orrhang: (m, n,)

– Réshang: (j, ly,)

– Zár-réshang: (c, cs,)

– Pergő: (r)

Mássalhangzótörvények:

A beszédben az egymás mellett lévő mássalhangzók hatnak egymásra, módosítják, vagy megváltoztatják az eredeti hangsort.

Hasonulás:

A hasonulás során két szomszédos mássalhangzó közül az egyik oly módon változtatja meg a másikat, hogy helyette egy másik hang keletkezik.

Részleges hasonulás:

Részleges hasonulás esetén két különböző hang találkozik, és az egyik a másokhoz egy képzési mozzanatban hasonulni fog.

A részleges hasonulásnak két fajtája van.

Zöngéesség szerinti részleges hasonulás:

Melynek során a két szomszédos mássalhangzó közül az egyik zöngés, a másik zöngétlen, és a hátul álló zöngéesség tekintetében megváltoztatja, az elöl állót.

A helyesírás ezt a hasonulást nem jelöli.

A zöngéesség szerinti részleges hasonulásnak két alfaja van:

A zöngésedés és a zöngétlenedés.

Zöngésedés: vasdarab → kiejtésben vazsdarab

Zöngétlenedés: dobtam → kiejtésben doptam

Képzés helye szerinti részleges hasonulás:

Képzés helye szerinti részleges hasonulás akkor fordul elő, mikor egy foghang és egy ajakhang találkozik, mivel ekkor kiejtéskor a foghang helyett ajakhangot ejtünk.

(színpad→ kiejtésben szímpad).

Teljes hasonulás:

Az, ha két különböző hang találkozik és az egyik a másikhoz teljesen hasonlóvá válik. Megkülönböztetünk írásban jelölt és írásban nem jelölt teljes hasonulást.

Írásban jelölt:

Ez + -vel = ezzel

Asztal + -val = asztallal

Írásban jelöletlen (csak kiejtésben):

Egészség → kiejtésben „Egésség”

Anyja → kiejtésben „Annya”

Összeolvadás:

Összeolvadás akkor fordul elő, ha két különböző hang találkozik és helyettük egy harmadik hangot ejtünk (barátság → kiejtésben baráccság).

Mássalhangzó kiesés:

Három egymás mellett álló mássalhangzó közül az egyik (általában a középső) kiesik

Pl.: Mondta → kiejtésben „Montta”

Mássalhangzó rövidülés:

Mássalhangzó-rövidüléssel akkor találkozunk, ha egy hosszú mássalhangzót egy rövid mássalhangzó előz meg, vagy követ, ekkor kiejtésben a hosszú mássalhangzó megrövidül (otthon → kiejtésben othon).